

ČEŠKA UMETNOST

FR. KOVÁRNA — B. BORKO

Orisati moram podobo upodablajočih sil v češki umetnosti v trenutku, ko je mrtvo marsikaj, kar smo še včeraj uvrščali med gotovosti in ko lahko pričakujemo, da bodo posledice težkih dogodkov prizadele tudi umetnost na znotraj in nemara celo na zunaj. Zvestoba zapadu, predvsem pa Franciji, ki so nam jo tako kruto plačali, je bila namreč posebno pomenljiva sila v naši upodablajoči umetnosti. Pojavila se je že v dobi narodnega preporoda, toda v začetku dvajsetega stoletja je postala os vsega dogajanja in merilo vrednot. Državna samostojnost ji je dala še večji poudarek in odprla možnosti tesnejšega in intenzivnejšega vplivanja. Nikdar ne bomo mogli verjeti, da bi moglo premikanje najstarejših meja na zemljevidu spremeniti tudi meje našega duha, vendar si ne smemo prikrivati, da bi politično zadržanje zapada v odločitvi naše narodne usode utegnilo poseči tudi na tisto področje, kjer je bil vpliv zapada najgloblji in največji. Češki likovni smisel se ni šele v najnovejši dobi prvič občutil v sferi romanskih, tokrat francoskih vplivov; romanska kultura mu je bila zaveznica že prej in vedno v dobah, ko je — kakor na pr. v gotiki in baroku — dozorel k največjemu razponu svojih tvornih sil. Zaradi tega lahko sklepamo, da niti zadnje likovno zavezništvo s Francijo ni bilo samo vnanje in da bo v odnosu do romanskega sveta ostala od njega tista stran, ki je z njo češki likovni smisel iskal poti k svoji samoodločbi od bolj grafično usmerjenega upodablajočega smisla sosedov. In le-tega se je bil moral otepati in braniti, če je hotel obvarovati svojo samostojnost, ki jo vedno najnevarneje ogrožajo najbližji vplivi. Sicer pa bodo doseđanji odnosi češke umetnosti do sveta najbrž podvrženi temeljiti reviziji, kajti razočarani in prevarani češki umetnik bo pač stežka prezrl, da so v Franciji imele mnoge reči in nazori, ki jih je dosihmal umeval docela likovno, preočitno defetistične korenine v življenju. Prva znamenja te češke kritike se že oglašajo. Od sveta izdani češki umetnik že vprašuje za bodočnost svoje domovine in za domačo tradicijo. Dilemam še ni konca, prevrednotevanje vrednot se šele začinja, vendar bi bila odveč sleherna bojazen za bodočnost. Češka umetnost je od preporodne dobe dalje ustvarila dovolj vrednot, ki lahko postanejo vogelni kamni, vrelci tradicije in rodovitna prst zdrave upodablajoče umetnosti, ki pa ne bo »vistosmerjena«.

Moja naloga je sedaj orisati, kako se je češka umetnost razvijala s polno močjo vse do današnjega razpotja. Če je sedaj nastalo novo kvašenje, ki sem ga bil omenil v uvodu, tedaj utegnejo jutri marsikaj drugače vrednotiti, to pozitivnejše, ono zopet negativnejše, toda to je vprašanje tvornih sil, ki bodo po svoje izbirale, sprejemale in odklanjale. Mi v tem primeru samo ugotavljamo pota. Korenine sil in osebnosti, ki so nosile in tvorile upodablajočo umetnost v prvem poglavju narodnega življenja v samostojni državi, segajo še v predvojna leta. Že tedaj so bili navezani tesni stiki s Francijo in s svetom. To se je zgodilo na prelomu med impresionizmom in njegovimi nasprotniki,

ki jih lahko imenujemo generacija čiste likovnosti. Odločilni datum pomeni potemtakem leto 1905, leto praške razstave Edvarda Muncha. Tedanja mladina, ki je imela pozneje vtisniti prevladujoče poteze umetnostnemu dvajsetletju v samostojni državi, je torej začela z ekspresionizmom. Epizoda z vplivom severnih narodov pa ni trajala dolgo, kajti kmalu je jela dajati razvojno smer Francija s Parizom in njegovimi novimi estetikami od fauvizma do kubizma. Med impresionizmom in umetnostnim hotenjem tedanjega naraščaja se je bojevalo samo nekaj razkropljenih posameznikov in iskalo poti v tradicijo in iz tradicije. Generacijo čiste likovnosti je pred vojno navdajalo hrepenenje, da bi ustvarilo časovni stil, vojna je te iluzije razpršila in iz enotno usmerjene generacije je nastala množica različno usmerjenih posameznikov, izmed katerih je sleherni imel pravico, da si poišče pot na lastno pest. Upodabljaljoča umetnost se je razbila v glavnem na dve struji: na smiselno usmerjeno strujo, ki je respektirala v sliki in kipu pomen predmetov in ni omejevala pravic oči na škodo intelekta, in na abstraktno strujo, ki je bila utemeljena v kubizmu in se je z mnogimi preobrazbami razvijala dalje vse do surrealizma.

Odnos obeh struj se je v generaciji čiste likovnosti in v poznejših pokolenjih kajpak spreminjal. Po vojni se je uveljavljala po starostni meri raznorodna generacija in postavila nasproti čisti likovnosti vprašanje vsebine, vendar je nje prizadevanje za socialno umetnost ostalo zgolj epizoda. Njo je preživelo stremljenje po češki krajini in poleg njega odpor zoper abstrakcijo. Načelnih sprememb ni prinesla niti razcepitev generacije čiste likovnosti, ki jo je povzročil zlasti vitalizem. Le-ta se je sicer izogibal abstrakciji, vendar se je mogel docela dobro sporazumeti tudi z drugim krilom sodobnikov na tleh čiste likovnosti. In tako se je bilo zgodilo, da je bilo določanje smeri, včasih podobno »vistosmeritvi«, izročeno abstraktnim tendencam, ki sicer niso imele pretežne večine, vendar so umele obvladati češko upodabljaljočo umetnost s predstavo enosmernega razvoja. Važen činitelj te premaknitve umetnostnega razvoja je bilo že samo povojno ozračje. Narod, ki ga je vsega prešinilo osvobojenje, je postal žejen sveta in je skušal po tej poti nadomestiti tisto, kar je bil izgubil na ovinkih, ki mu jih je vsilila vojna. Imel je tudi občutek, da se je začela nova zgodovina narodov, ki pa bo v večji meri zgodovina človeštva.

Nadvlada abstraktnih tendenc je imela svoje senčne strani. Predvsem je razcepila generacijo, ki je nastopala po prevratu. Zaradi tega ni nastalo normalno tekmovanje in ne normalni dialog. Tendence, ki so bile v nasprotju s čisto likovnostjo, so skušale marsikje hliniti soglasje in so si tako onemogočile umik, pa tudi poln razvoj lastnih sil. Z druge strani je taka umetnost ustanovila in razvila enostranski odnos do sveta in tako pripravila tisto stanje, iz katerega sedaj išče izhodom. V manjši meri velja to o kiparstvu: tu je bila ohranjena sovisnost z domačo tradicijo in tudi javne naloge so kiparstvu branile, da bi se predajalo ateljejski alkimiji.

Označil sem idejni tloris in sedaj bi bil moral imenovati dela, ki so nastala na tej podlagi. Bolje bi bilo pokazati reprodukcije ali vstopiti

v kakšno galerijo; imena so sama po sebi gluha. Ne morejo nam potrditi niti tega, da je prvo poglavje naše upodablajoče umetnosti v samostojni državi pomenilo kljub vsem senčnim stranem velik razmah likovne kulture, ki lahko postane dober vzgled nadaljnjemu ustvarjanju. Ne morejo pa potrditi niti tega, da je v upodablajoči umetnosti pri nas res obstajala češko-nemška simbioza in sicer resnična simbioza, ne pa morda v podobi kakšnega političnega aktivizma — namreč simbioza, ki ima korenine in svoje predstavitelje že v našem devetnajstem stoletju. Imena nam ne morejo nadalje dokazati, v čem je češka umetnost — in zopet ne šele od prevrata dalje — podprla slovaško umetnost. In naposled ne maramo navajati imen že zaradi tega, ker polagamo vse nadeje v nezlomljivo moč brezimenih, ki nosijo na svojih plečih kulturo; zaupamo narodu, ki je s svojim pogumom za žrtve in smrt dokazal vso pravico do življenja in do lastne kulture.

O DUHU ČEŠKE KULTURE

B. BORKO

Duh neke kulture je po najpreprostejši opredelitvi posledica vseh njenih trajnih in spremenljivih sestavin: Zemlje, ki daje s svojimi tli in svojim podnebjem okvir vekovitemu življenju naroda in ureja njegove fizične pogoje. Ljudstva, ki s svojimi plemenskimi lastnostmi tvori vnanjo podobo naroda in določa pogoje njegovega duhovnega razvoja. Zgodovinske usode, ki s konflikti in nepreračunljivo igro okolnosti giblje narod na njegovi poti skozi čas in ki zaobsega tudi spremembe njegovega gospodarskega in socialnega reda. In naposled: Kulturnih vplivov, ki jih slehern narod sprejema in izloča in ki v tvorbi njegovih najpomembnejših posameznikov podlegajo svojevrstnemu procesu spajanja individualnega in občestvenega, narodnega in tujega v dejanja in dela, s katerimi narod stopa pred ostali svet in vstopa v svojo zgodovino. Sem sodi tudi gibanje njegovih idej in verovanj, njegova vera in njegova umetnost.

Če vržemo bežni pogled skozi spekter teh opredelitev na tisto temno dno, kjer se združujejo vnanje in podtalne sestavine tega, kar imenujemo češki narod, tedaj opazimo nekako tole podobo: Zemlja, na kateri se je razprostrl češki narod po svoji končni naselitvi in ki se z njo že več kakor tisoč let meša prah njegovih rodov, leži v tesnem osrčju srednje Evrope in predstavlja po svoji zemljepisno-politični legi ogromna vrata z zapada in severa na vzhod, proti zakarpatskim ravninam ruske Evrazije ter z Donavo na Balkan in proti Črnemu morju. Zemlja, ki jo naseljuje češki narod, je večidel rodovitna, v svojih globinah, pod prastarimi vrhovi nevisokih gora, pa skriva mnoge rudninske zaklade in v vodovju svojih rek neizmerno zalogo električnih energij. Češko-moravska tla so obenme s svojim podnebjem, ki je bolj ostro kakor blago, stalno preizkuševališče človeških sposobnosti, prostor, ki na njem narava ne deli z darežljivo in celo s potratno roko, kjer pa